

Богомолов Д. С.,

аспірант

Сумського державного університету

<https://orcid.org/0000-0002-3648-5543>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА ЯК ЗАГРОЗИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ

SOCIAL JUSTIFICATION OF CRIMINALIZATION OF FINANCIAL FRAUD AS A THREAT TO THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

Зростання ролі фінансових ресурсів в житті людини, їх обіг всередині країни та в межах глобалізації економіки мають значний вплив на становлення та захищеність фінансової безпеки держави як одного із невід'ємних складових її існування та подальшого розвитку. Тому збільшення кількості випадків фінансових правопорушень можуть ставити її під загрозу, сприяти поглибленню недовіри суспільства до основних фінансових інститутів, які уповноважені діяти від імені держави. Фінансове шахрайство є одним із різновидів таких кримінальних правопорушень, які часто отримують розголос, та активно обговорюються в суспільстві, за рахунок чого зростає попит на їх правове врегулювання та призначення справедливого покарання.

Дослідження соціальних першопричин появи фінансового шахрайства є важливою складовою для подальшої розробки стратегії боротьби проти нього, впровадження необхідних заходів, які зможуть нівелювати його вплив на соціум, внутрішній та зовнішній ринки, бюджетну сферу держави та захист її фінансової безпеки. Завдяки правильному підходу та розумінню того, які наразі запити має суспільство, більш імовірним буде зменшення ризиків втрати фінансових ресурсів та потрапляння їх не в ті руки. До того ж, це є гарним стимулом для підвищення цифрової та фінансової грамотності серед громадян, постійного їх залучення до протидії фінансовому шахрайству як загрози для їх грошей.

Не менш важливим є вплив фінансового шахрайства на державні кошти, коли маніпулювання фактами призводить до неправомірних їх витрат та розподілення, за рахунок чого можуть страждати інші галузі або регіони держави. Такі дії можуть бути критичними з огляду на гостру нестачу бюджетних коштів всередині держави під час війни. Тому важливо також проаналізувати практичне застосування наявних правових норм, які є одним із видів захисту фінансової безпеки держави, та їх актуальність в реаліях сьогодення.

Ключові слова: *фінансова безпека, бюджет, шахрайство, фінансові ресурси, обман.*

The growing role of financial resources in human life, their circulation within the country and within the framework of economic globalization have a significant impact on the formation and protection of the financial security of the state as one of the integral components of its existence and further development. Therefore, the increase in the number of cases of financial offenses can put it at risk; contribute to the deepening of public distrust of the main financial institutions that are authorized to act on behalf of the state. Financial fraud is one of the types of such criminal offenses that often receive publicity and are actively discussed in society, due to which the demand for their legal regulation and the imposition of fair punishment is increasing.

Research into the social root causes of the emergence of financial fraud is an important component for the further development of a strategy to fight it, the implementation of necessary measures that can level its impact on society, domestic and foreign markets, the state budget and the protection of its financial security. Due to the right approach and understanding of what the current demands of society are, it will be more likely to reduce the risks of losing financial resources and getting them into the wrong hands. In addition, this is a good incentive to increase digital and financial literacy among citizens, their constant involvement in combating financial fraud as a threat for their money.

Impact of financial fraud on public funds isn't less important to fight, when manipulation of facts leads to their improper spending and distribution, due to which other sectors or regions of the state may suffer. Such actions can be critical given the acute shortage of budget funds within the state during the war. Therefore, it is also important to analyze the practical application of existing legal norms, which are one of the types of protection of the financial security of the state, and their relevance in today's realities.

Key words: *financial security, budget, fraud, financial resources, deception.*

Постановка проблеми. Питання фінансового шахрайства залишається актуальним протягом тривалого періоду часу та продовжує набирати обертів з огляду на постійні появи нових шахрайських схем, негативний вплив яких відчувають суспільство та держава. Вони стосуються усіх сфер життя, часто зачіпають соціально вразливі верстви населення та є прямою загрозою для фінансової безпеки держави, яка фактично перебуває у стані війни.

У той період, коли економіка держави має надати максимальне наповнення бюджету, за рахунок чого підтримується та розвивається як оборонна, так і інші галузі, обидві можуть зазнати негативного впливу від різних махінацій та протиправної поведінки. Тому важливо розуміти соціальні першопричини утворення такого явища як «фінансове шахрайство», вміти аналізувати їх вплив на поточну економічну ситуацію всередині країни та шукати методи ефективної протидії.

Мета статті. Детально розглянути соціальні фактори виникнення та причини криміналізації фінансового шахрайства як одного з негативних факторів впливу на фінансову безпеку держави, функціонування її ринку та розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Фінансове шахрайство не є новим кримінальним правопорушенням, проте його вплив стає дедалі вагомішим з огляду на обтяження економіки та бюджетної сфери держави, основним видатком якої наразі є оборонна сфера. Вона потребує значних зростаючих вкладень, проте часто стикається з недостатністю фінансування, у тому числі, через успішні випадки фінансового шахрайства.

Поняття фінансового шахрайства досліджувалось різними науковцями, тому неможливо сформувати єдиний підхід до його тлумачення. Наприклад, С. Чернявський розглядає фінансове шахрайство «як систему взаємопов'язаних суспільно-небезпечних діянь, що спрямовуються на розкрадання чужого майна або набуття права на майно, шляхом обману або зловживання довірою у сфері відносин, які регулюються нормами фінансового права стосовно формування, розподілу, перерозподілу та використання грошових фондів (фінансових ресурсів) держави, суб'єктів господарювання та фізичних осіб» [1, с. 97].

Т. Кізіма та Ю. Хамига трактують фінансове шахрайство у вигляді «сукупності економічних відносин, які реалізуються юридичними або фізичними особами (як правило, без насильницьких дій) в процесі формування, розподілу і використання фінансових ресурсів (доходів) шляхом обману або зловживання довірою чи службовим становищем з метою отримання економічної або/та іншої вигоди (особистої, корпоративної чи на користь третіх осіб)» [2, с. 109].

Г. Чернишов, у свою чергу, розуміє фінансове шахрайство «як кримінологічне явище, що являє собою злочинну діяльність та виражається в системі кримінально-караних та легальних дій, які вчиняються шляхом обману або зловживання довірою в процесі формування, розподілу та використання грошових фондів з метою здобуття матеріальної вигоди» [3, с. 233].

Усі ці визначення дають можливість припустити, що фінансове шахрайство можливе відносно всіх різновидів власників грошових фондів, незалежно від того, яким є його розмір. При цьому, науковці вказують на те, що дія та вплив цього кримінального проступку має місце саме у процесах взаємодії з фінансовими ресурсами (формування, розподіл, використання тощо).

На нашу думку, фінансове шахрайство можливо тлумачити як сукупність суспільно-небезпечних діянь, які включають в себе криміногенну складову та спрямовані на заволодіння фінансовими ресурсами шляхом маніпуляцій, введення в оману чи використання інших не насильницьких засобів відносно потерпілого, незалежно від його юридичного статусу та місця в системі фінансової безпеки держави.

Як зазначає Національний банк України, попри зменшення кількості шахрайських операцій, які пов'язані, зокрема, з використанням платіжних карток, проявилась тенденція щодо збільшення суми збитків, яка припадає на одну таку шахрайську операцію. Так, за 2024 рік було вчинено 270 тисяч незаконних дій та шахрайських операцій (що на 2 тисячі операцій менше, у порівнянні з 2023 роком), а сума збитків внаслідок таких дій зросла до 1,1 млрд гривень. Це пов'язують із зростанням середньої суми однієї незаконної операції на 39% у порівнянні з 2023 роком (з 3 065 гривень у 2023 році до 4 247 грн у 2024 році) [4].

Можна сказати, що це свідчить про стабільний рівень зацікавленості у вчиненні неправомірних дій, які пов'язані з фінансовими ресурсами. При цьому, прослідковується тенденція поступового росту сум збитків. Цей фактор залежить від багатьох чинників, які стосуються механіки вчинення кримінального правопорушення, обороту ресурсів, збільшення загальної суми видаткових операцій. Однак, усі вони супроводжуються зміною соціального клімату всередині держави, значного впливу інформаційних технологій та частого використання ворогом інформаційно-психологічних операцій, у тому числі щодо дискредитації органів державної влади, визначених правил зберігання та користування фінансовими ресурсами тощо.

Законодавством України передбачена кримінальна відповідальність за шахрайство, згідно статті 190 Кримінального кодексу України, та шахрайство з фінансовими ресурсами відповідно до статті 222 Кримінального кодексу України. Важливо розуміти, що обидві норми вказують на протиправні діяння, що стосуються посягання на фінансові ресурси у різних їх формах, які можуть належати як фізичним чи юридичним особам, так і державі, однак така характеристика є більш загальною та описовою.

Відповідно до положень статті 190 КК України, шахрайство розцінюється як цілеспрямоване заволодіння чужим майном або придбання права на нього шляхом обману або зловживання довірою потерпілої особи [5]. З огляду на видову приналежність даного кримінального правопорушення до категорії злочинів проти власності, його трактування та практичного використання норми, такі протиправні діяння направлені на майно, у тому числі, фінансові ресурси фізичних осіб задля подальшого заволодіння ними та користування. Ю. Дорохіна та А. Іляшко визначають такі дії як «звичайне загальнокримінальне шахрайство» [6, с. 92].

Такі протиправні дії мають різкий негативний вплив на фізичних осіб, оцінку ними власного майна, заощаджень чи інших фінансових ресурсів, які потенційно можуть стати частиною загального фінансового обороту держави. До того ж, з огляду на поширеність шахрайства, його видозмінення та значну шкоду серед власників, обіг їх фінансових ресурсів може скорочуватись через недовіру до захис-

ту їх «активів» з боку держави, створених нею інституцій чи банківських установ, страх втратити майно у доволі скрутний для суспільства період, на який впливає війна, нестабільність світових економічних ринків, трансформації міжнародних відносин в юридичній, економічній, соціальній та інших площинах.

Говорячи про шахрайство з фінансовими ресурсами, то законодавець у статті 222 ККУ трактує такий різновид кримінального правопорушення як надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності [5]. Кримінальні правопорушення, які підпадають під цю норму, мають більш спеціалізований об'єкт, можуть бути також дотичними до коштів державного бюджету та більшою мірою стосуються певного приховування чи підміни інформації з метою подальшого отримання фінансових ресурсів.

Тобто у даному випадку суб'єкт кримінального правопорушення діє виключно через надання неправдивої інформації задля заволодіння «борговими» коштами, якими у подальшому може розпорядитись на власний розсуд. При цьому, він не потребує додаткових інструментів чи важелів впливу, не користується психологічним тиском чи іншими видами впливу, окрім як однієї з форм обману.

Вищеперелічені види шахрайства разом певною мірою утворюють складну систему неправомірних дій, негативний вплив якої на фінансовий сектор держави може ставити під загрозу її фінансову безпеку як таку. Для цього важливо розуміти першопричини, а також соціальні умови таких кримінальних правопорушень, завдяки чому у подальшому законодавець та органи правопорядку зможуть розробити єдиний підхід для боротьби з фінансовим шахрайством.

С. Штанцель у своїх роботах зазначає, що фінансова безпека держави представляє собою складну та багаторівневу систему заходів, реалізація яких покликана захистити національну фінансову систему країни від внутрішніх та/або зовнішніх несприятливих факторів, які можуть порушити звичайні принципи функці-

онування її основних елементів. Її основними суб'єктами є держава, суспільство та особистість, а серед основних елементів – бюджетна система, банківська система, ринок цінних паперів та страховий ринок [7, с. 196].

Повноцінна залученість суб'єктів фінансової безпеки держави сприяє циклічному обміну фінансовими ресурсами, які в нормальних умовах рівноцінно розподіляються між галузями та регіонами держави. Однак для цього також мають бути створені належні умови, за яких мінімізується вплив загроз фінансовій безпеці держави. Серед них і кримінальні чинники, а саме – зростання кількості фінансових злочинів, які спрямовані на розкрадання коштів [7, с. 196].

На нашу думку, забезпечення фінансової безпеки держави дає можливість формувати стійкі економічні зв'язки між державою, її громадянами, а також інвесторами. З огляду на те, що захищеність фінансових ресурсів сприятиме збільшенню їх залучення, що матиме позитивний вплив на економіку, потенційне збільшення видатків в інтересах держави, захист цього сектору є критично важливим в сучасних умовах.

Однак, в сучасних реаліях, що склалися, складно сформувати надійні зв'язки між державою та іншими суб'єктами фінансової безпеки. З цього поступово і випливають соціальні передумови фінансового шахрайства, збільшення його впливу на економіку держави, сформовану систему фінансової безпеки. На нашу думку, важливо також відмітити те, що будь-які негативні події в політичній, економічній чи інших площинах залишають свій відбиток на соціумі, обумовлюють різкі зміни підходів до взаємодії всередині суспільства, а також суспільства з державою.

На сьогодні однією з основних соціальних причин збільшення випадків фінансового шахрайства варто визначити російсько-українську війну, яка має вплив на абсолютно всі сфери суспільного життя всередині України. У зв'язку з веденням активних бойових дій на території держави збільшується кількість осіб, які втрачають постійне джерело доходу через внутрішнє переміщення, тому шукають його в нових регіонах. Проте значні прогалини на ринку праці, зниження рівня життя, інфляційні процеси та збільшення вартості першочерго-

вих витрат часто стають причиною для пошуку нових способів отримання доходів, навіть, якщо вони не є законними.

За наявною статистикою, із січня по серпень 2025 року було зафіксовано 35 599 кримінальних справ щодо шахрайства, що перевищує показники до повномасштабного вторгнення у 1,8 рази [8]. Тенденція до збільшення зареєстрованих випадків показує готовність правопорушників вживати необхідних заходів задля незаконного заволодіння фінансовими ресурсами фізичних осіб. Досить часто вони вдаються до спекулювання на темі війни, волонтерства, постраждалих осіб або військових, які зникли безвісти чи потрапили в полон.

Подібні спекуляції часто спрямовані на здійснення психологічного тиску відносно потерпілої особи, завдяки чому стає легше ввести її в оману, задати вектор взаємодії таким чином, щоб досягти поставленої мети було простіше. Сюди також можна додати своєрідну самовпевненість осіб, які вчиняють відповідні кримінальні правопорушення. З огляду на активну цифровізацію великої кількості державних процесів, у тому числі тих, що стосуються фінансового обігу, ними формуються нові підходи до незаконного заволодіння чужими фінансовими ресурсами через доступ до банківських систем, низьку фінансову та цифрову грамотність користувачів банківських послуг. У таких випадках доволі часто потерпілими стають люди літнього віку, які не повноцінно орієнтуються у цифрових процесах, довірливі та легко йдуть на контакт з особою правопорушника.

Все це підштовхує суспільство тримати фокус уваги на випадках шахрайства, особливо, соціально вразливих верств населення. До того ж, від цього значно страждає репутація банківської системи як однієї з невід'ємних частин фінансової безпеки на сьогодні. Тому захист наявних фінансових ресурсів всередині держави, яких через війну стало значно менше, є пріоритетом для підтримання економіки, наповнення державного бюджету та стимулювання їх обігу задля відносно рівномірного розподілення.

Якщо говорити про випадки шахрайства з фінансовими ресурсами, то статистичні дані відносно цієї категорії кримінальних правопорушень не є публічною інформацією, однак

резонансні справи також привертають увагу суспільства та держави, спричиняючи відповідну реакцію. У таких випадках негативні наслідки отримує держава, коли намагається надати певні пільги та дотації для своєрідного «захисту» бізнесу, громадських організацій та благодійних фондів, стимулювання їх діяльності всередині країни. Однак, присутні випадки зловживання наданими пільгами на користь зацікавлених осіб, що провокує відповідну протидію.

Наприклад, вироком Галицького районного суду м. Львова від 13.09.2024 року було винесено покарання стосовно особи, яка переслідувала корисливу мету та приховувала від оподаткування вартість автомобілів при ввезенні їх на митну територію України задля отримання відповідних податкових пільг [9]. На жаль, суспільство та бізнес не мають однаковості відносно довіри державі. Тому дедалі більше трапляється випадків, коли недобросовісні представники бізнесу, благодійних фондів чи інших формувань вдаються до фінансових махінацій, використання недостовірних даних з метою отримання матеріальної вигоди за рахунок держави, банківських установ тощо.

В умовах складних економічних обставин, коли багато хто намагається витримати податкове навантаження, боротьбу за увагу потенційного клієнта та утримання відносно сталого прибутку, такі випадки можуть мати критичні наслідки для наповнення бюджету держави. Тоді держава може відмовитись від наданих пільгових умов, що може спровокувати закриття підприємств та втрату багатьма працівниками своїх робочих місць, а державою – певного об'єму фінансових ресурсів, що поглибить економічну нерівність та ще більше поставить під загрозу фінансову безпеку держави.

Важливо також відмітити, що сьогодні значним важелем впливу на розвиток українського законодавства, економіки та інших галузей є суспільна оцінка та розголос, завдяки яким

досить часто формується єдиний підхід до оцінки того чи іншого проблемного питання. І прискіплива увага до фінансового шахрайства не є виключенням. Висвітлення резонансних справ, активність громадських діячів та поширення в суспільстві негативних чи позитивних наративів дають можливість державі виявити проблему та сформувати стратегію боротьби та подальшої протидії відносно нього.

Висновки. З огляду на зростаючий вплив фінансового шахрайства на економіку держави та вибудовані зв'язки з суспільством, криміналізація такого різновиду кримінальних правопорушень є важливим кроком захисту фінансової безпеки держави. Активні бойові дії на території держави, загострення існуючих економічних, демографічних та інших проблем залишають свій відбиток на суспільстві, стрімкому зниженні рівня життя серед значної кількості населення, створюючи умови для подальшої внутрішньої дестабілізації та вчинення неправомірних дій пов'язаних з фінансовими ресурсами. Враховуючи те, що багато таких дій вчиняється відносно літніх людей, тих, хто постраждав в результаті війни, використовує ресурси держави в неправомірних цілях, суспільство реагує та потребує захисту власних ресурсів, завдяки яким і формується внутрішній фінансовий обіг.

Звісно, економічні, політичні та інші першопричини також є вагомою частиною дослідження для побудови ефективної стратегії боротьби з фінансовим шахрайством, однак вони напряму пов'язані із суспільством, його реакцією на події та наслідками, з якими зіштовхується населення при накопиченні, зберіганні чи користуванні його фінансовими ресурсами. Тому аналіз соціальної обумовленості криміналізації фінансового шахрайства сприятиме формуванню більш чіткого плану протидії та попередження фінансового шахрайства в існуючих умовах, з якими зіткнулась держава.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чернявський С. С. Наукові основи розробки криміналістичної методики розслідування фінансового шахрайства. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 6. С. 89–100.
2. Кізима Т., Хамига Ю. Фінансове шахрайство: теоретична концептуалізація та економічне підґрунтя. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2. С. 109–123.
3. Чернишов Г. М. До питання про визначення фінансового шахрайства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2014. Вип. 26. С. 230–234.

4. Національний банк України. Кількість випадків шахрайства з картками знизилася, збитки за ними – зросли. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kilkist-vipadkiv-shahraystva-z-kartkami-znizilasya-zbitki-za-nimi--zrosli> (дата звернення: 07.09.2025).
5. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
6. Дорохіна Ю.А., Іляшко А.О. Окремі проблеми розмежування шахрайства та шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 91–94.
7. Штанцель С. Е. Фінансова безпека держави як об'єкт публічного управління: теоретичні та методологічні підходи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 13. С. 193–199.
8. Opendatabot. У 1,5 раза поменшало справ щодо шахрайства у 2025 році – Опендатабот. Опендатабот – відкриті дані про компанії, ФОП, суди та нерухомість України. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fraud-2025-8> (дата звернення: 19.09.2025).
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121611694> (дата звернення: 20.09.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025